

Prof. dr. Naila Valjevac, Institut za jezik u Sarajevu

GOVOR I STANDARDNOJEZIČKA NORMA¹

Abstrakt

Tri standardna bosanskohercegovačka jezika, bosanski, hrvatski i srpski jezik, teoretski otprije predvidiva, u praksi uglavnom nisu potvrđena. Svaki od njih mnogo je bliži prethodnom bh. standardnojezičkom izrazu, zajedničkom standardu svih bh. stanovnika, negoli njihovoj propisanoj normi. Ilustracije koje za to navodimo negiraju lingvističku opravdanost njihovog postojanja. Sociolingvističko utemeljenje naše standardne trojezičnosti u neposrednoj je vezi s aktuelnim društvenopolitičkim transformacijama Bosne i Hercegovine.

Standardnojezička disolucija

1. Jezik nije neutralan. On nameće ideje, osjećanja, način razmišljanja. Na njemu se oblikuje vizija svijeta. Bosanci i Hercegovci to zorno svojim jezikom i govorom dokazuju. Istim se jezikom gradili su Bosnu, a potom je rušili. Jezik i govor ovdje bio ne samo sredstvo za uspješno komuniciranje nego i razorno oružje. Osobito su se njime uspješno koristili bh. mediji. S obzirom na sve preživljeno, posve je razumljiva današnja borba za svoj jezik, pa bio on i isti. Svaki bi bh. narod da mu da svoje ime i da ga prema sebi i svojim kulturnim i komunikacijskim potrebama uređuje. Tako je jezik jedan jezik podijeljen na tri. U tom standardnojezičkom "trojstvu" previše je lingvistički istoga, no i premalo vizijski zajedničkoga da bi se i dalje govorilo o istom standardnom jeziku. Danas su u Bosni i Hercegovini u funkciji tri standardnojezičke norme lingvistički jednoga jezika. Bosanski

¹ Rad je u skraćenoj verziji predstavljen na Međunarodnom naučnom skupu *Jezik u Bosni i Hercegovini*, održanom u Sarajevu 26. i 27. septembra 2003. godine.

jezik, s najviše govornika dominantno bošnjačke nacionalnosti, te hrvatski i srpski, adekvatan broju govornika tih nacija.

Zajedničko bosanstvo i u jeziku i govoru, neovisno od toga i danas prisutno, nepoželjna je i društvena i lingvistička tema. Mišljenja poput sljedećeg nisu poželjna: “Ja bih bio jako zadovoljan kad bi hrvatski rodoljub sličio francuskom rodoljubu. A šta to znači? To znači imati francusko državljanstvo i francuski pasoš, a da vas pritom nitko ne pita kojega ste roda i plemena. Tamo se nacija i država poklapaju. To je za mene najnormalnija stvar. Ne da stalno ističeš etnicitet i korijene, nego u prvom planu mora biti Hrvatska kao država. To bi trebala biti isto tako normalna država kao što je normalna Francuska, Norveška, Danska.”² Tako bi trebalo biti i u Bosni, no naša je stvarnost posve drugačija.

2. Disolucijom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije raspala se i srpskohrvatska/hrvatskosrpska jezička zajednica. Zajednički standardni jezik četiri od šest federalnih jedinica, lingvistički nespretno a semantički nesretno imenovan dvokomponentnim nazivima različitih kombinacija, od kojih su dominirale pomenute dvije (Brozović 2001; Brozović 2003), nominacijom je koliko-toliko mogao zadovoljiti simboličke potrebe samo dva od četiri njegova nacionalna korisnika. Međutim, stalno prisutna težnja za dominacijom ovoga ili onoga naziva u javnoj upotrebi, težnja da prvo mjesto u složenici zauzme odrednica srpski, odnosno hrvatski, bila je uvijek izraz unutrašnjih tenzija i potencijalne opasnosti po izbijanje srpsko-hrvatskih jezičkih, ali i svekolikih drugih historijski nagomilanih i neriješenih sukoba, što se napokon i dogodilo. “Takav sukob i baš takav (ratni) razlaz (1991-1995), koji su decenijama prizivani jezičkim sporovima”, i po mišljenju Branislava Brborića, “imali su brojnih unutrašnjih i spoljnih uzroka, u koje ovde nije moguće ulaziti.” (Brborić 2003, 14; Brborić I 2001)

3. Dezintegrativni procesi na društveno-političkom planu kojima je SFRJ definitivno podijeljena na svoje sastavnice (Halilović, Sf. 1993) potaknuli su i standardnojezička razgraničenja (Brborić 2000). Iako takva podjela jezika nije bila nužno lingvistički uslovljena, imajući na umu činjenicu da “Genetskoistorijsku ravan valja razlikovati u raspravama ove vrste

² *Hrvatsko slovo* IX/408 2003, 3.

od sinhronijske Lingvističke ravni,” na što upozorava Milorad Radovanović, te “Lingvističku ravan, pak, od Sociolingvističke ravni. Komunikacijsku ravan od simboličke ravni. Lingvistiku i Glotopolitiku, Planiranje jezika i Jezičku politiku, pa i Jezički inženjering, takođe” (Radovanović 2001, 169-170), lingvisti su podjelu jezika manje-više i podržali i prihvatili. Uostalom, takvu disoluciju jezika Milorad Radovanović je i prije nego se dogodila teoretski već bio predvidio (Radovanović 1979, 1986). Ranije uočenim fazama planiranja jezika kao kontinuiranog procesa (selekcija > deskripcija > preskripcija > elaboracija > akceptacija > implementacija > kultivacija > evaluacija > rekonstrukcija) nakon disolucije našeg zajedničkog standarda Radovanović je pridružio još jednu, petodijelnu fazu - promociju (integracija, varijacija, polarizacija, dezintegracija, promocija), kojom su varijante toga standarda promovisane u posve samostalne standardne jezike – bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik, sa mogućnošću izdvajanja i crnogorskog jezika. Iako je bilo normalno da se taj kružni kontinuirani proces planiranja jezika zatvori barem na nivou deskripcije, naprimjer, ili preskripcije ili elaboracije, sh./sh. standard je svoj kružni tok planiranja jezika završio već na samom početku – na nivou selekcije (Radovanović 2003, 236-237). Promocijom tri nova jezika definitivno se ugasio srpskohrvatski/hrvatskosrpski jezik, a oni na njemu promovisani postali su osnovica za proces nekih novih planiranja jezika, paralelnih, divergentnih ili konvergentnih standardnojezičkih tokova. Tako je *promocijom*, kao novim i sastavnim dijelom eksplanatornog aparata, upotpunjena teorija planiranja jezika.

4. Disolucija jezika, teoretski predvidiva, nije bila ni u nesuglasju sa standardnojezičkom praksom drugdje u svijetu (slično se, npr., dogodilo i u Norveškoj), a uveliko je korespondirala sa novonastalim više simboličkim, dakle glotopolitičkim, nego lingvističkim, u suštini komunikacijskim potrebama svake od izdvojenih država, da svoju samostalnost i svoju osobenost naspram drugih država i njihovih jezika sada vidno i simbolički, osim imenom, zastavom, grbom i sličnim simbolima, i posebnim standardnim jezicima etiketira. Ova je disolucija jezika na bivšem sh. govornom području nedvojbeno bila politička, a jezici njome nastali – politički jezici. Komunikacijski jezici, odnosno govor, premda su prvima

uslovljeni, zasada, prirodno, zaostaju za njima. Jer – lingvistika i politika nisu isto, ali u savremenim društvima nužno idu zajedno. Otuda, kako disolucija nije u cijelosti završena na planirani način, glotopolitička aktivnost u Bosni i Hercegovini, iako je formalno-pravno izvršena podjela jezika, u cilju istinskog dovršenja posla još uvijek, i to u nimalo bezazlenoj formi, traje. Reklo bi se na štetu svih bh. govornika i svih bh. jezika. Takva je aktivnost, zapravo, u funkciji drugih i mnogo jačih političkih strujanja izvan Bosne i Hercegovine, u susjedstvu i šire, čiji se interesi u njoj sustižu, neutrališu ili bore za prestiž.

5. Slovenija je već imala svoj slovenski jezik, a Makedonija – makedonski. Hrvatska je s državnim osamostaljenjem bila konačno oslobođena standardnojezičke stege kojoj se oduvijek, manje ili više glasno, protivila (Šipka 2001, 165), i napokon bez imalo dvojbe, a i bez razloga za nju, odbacila sastavnicu srpski i dobila samo hrvatski jezik. Srbija je učinila to isto, samo obrnutim redoslijedom, te je i ona tako ozvaničila svoj - srpski jezik. Bez obaveze da se brinu o međunacionalnom zajedništvu u svojoj jezičkoj sredini, na šta su bile upućene u SFRJ, srpska lingvistika, kao i hrvatska, nakon srpsko-hrvatskog teritorijalnog razlaza više nisu imale potrebu, a niti su vodile računa o standardnojezičkom međunacionalnom jedinstvu ili zajedništvu u svojim sredinama, premda je i u jednoj i u drugoj ostalo podosta govornika drugog/drugih jezika (Brborić 2003, 21-22). To je ostao samo problem (i zadatak) Bosne i Hercegovine. Nakon disolucije Jugoslavije, pri čemu je Hrvatska postala nacionalna država Hrvata, a Srbija s Crnom Gorom, nacionalna država Srba, Bosna i Hercegovina je i dalje ostala multinacionalna država – zajednička domovina tri konstitutivna i više drugih naroda.

6. Premda su disolutivni standardnojezički procesi na nivou Jugoslavije gotovo preslikani na bh. standardnojezičku situaciju, tri ovdašnja konstitutivna naroda, među kojima su i Srbi i Hrvati koji su već dobili svoje nacionalne države i nacionalne jezike izvan Bosne i Hercegovine, upravo zato što su tri - nisu mogla bez ostatka biti razvrstana u dva novoimenovana nacionalna jezika. Iako nepripremljeni za ovako revolucionaran, i društveno-politički, i standardnojezički preokret, jer u Bosni i Hercegovini je književnojezička politika bila ne samo sistemski uređena i praćena nego je imala i izrazitog i teoretskog i praktičnog uspjeha (Šipka 2001, 173-240), slijedeći primjer svojih

susjeda i sunarodnjaka, Bošnjaci su se takođe, poput Srba i Hrvata, deklarativno i gotovo jednoglasno izdvojili iz ranije standardnojezičke zajednice. Svome standardnom jeziku, smatrajući ga istovremeno i svojim nacionalnim jezikom, ali i teritorijalnim standardnim jezikom svih drugih bh. stanovnika ako ga svojim prihvataju, spontano su plebiscitarno vratili njegovo ranije ime – bosanski jezik (Imamović 1997, 16), dekretom austrougarske vlade ukinuto 1907. godine (Šator 2001, 149-162). Na ovaj su način i Bošnjaci prihvatili proklamirani standardnojezički glotopolitičkom promocijom proizvedeni separataizam.

Ime jezika i njegovo glotopolitičko utemeljenje

7. Iako se u biti ne tiče suštine standardnojezičke norme, ali jeste prepoznatljiv simbol njene posebnosti, stoga je jezik Hrvatske – hrvatski, a Srbije i Crne Gore – srpski, neprestano je bosanskom jeziku osporavano njegovo ime, te se, da bi se u cijelosti mogao pratiti proces planiranja ovoga standarda nužno osvrnuti i na ovaj naš specifikum.

Vraćanje naziva bosanski jezik nije bio ni emocionalan ni euforičan odgovor na svekoliko osporavanje, premda su Bošnjacima emocije u ratnim uslovima ponekad bile i jedina nada. Naziv jezika nije ni nov, ni nepoznat, ni bosanskom stanovništvu ali ni slavističkoj znanosti. Nakon gotovo stoljetne zabrane, o njemu su se kao o imenu svoga standarda Bošnjaci ponovo izjasnili u znatno mirnijim društvenim i političkim okolnostima 1991. godine (Halilović 1996, 6). Disolucijom sh. standardnojezičke zajednice oni su samo potvrdili i ozvaničili svoje ranije legalno opredjeljenje. Bosanskom jeziku napokon je vraćeno njegovo prirodno, lingvistički utemeljeno i historijski potvrđeno ime (Juzbašić 1973; Stančić 1991, 99-119). U ratu ozvaničeno (Šipka 2001, 246-247) a pred kraj rata i međunarodnim Dejtonskim mirovnim sporazumom potvrđeno, ime bosanskog jezika na međunarodnom nivou danas je neupitno (Šipka 2001). Ono je zemljopisno a ne etnički motivisano te ga druga dva naroda osporavaju, a Bošnjaci suvereno upotrebljavaju.

Bosanski standardnojezički separatizam, međutim, kako mu i ime kaže, nije potican istim motivima kao druga dva. Istina, bosanski jezik se ne imenuje neposredno po narodu, premda se

narod u njemu podrazumijeva, no takav paralelizam niti je nužan, a niti je lingvistički imperativ. Srpski jezik i hrvatski jezik su ranije kao varijante standardnog srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika bili u tijesnoj i neodvojivoj vezi sa štokavskim govorima (lingvistički kriterij), danas svoje utemeljenje i nocijsku sigurnost traže u izvanjezičkom, nacionalnom određenju jezika (glotopolitički kriterij). Jednost standardnog jezika u srpskim i hrvatskim uslovima nužno podrazumijeva i jednost nacije, po svoj prilici i jednost države. Iako su podjelom jezika u Bosni i Hercegovini naznačene i teritorijalne pretenzije ne samo na kulturni nacionalni prostor bosanskih Srba i bosanskih Hrvata, pravo na vlastiti jezik i njegovo svojevrijedno odabrano ime, bosanskim Srbima i bosanskim Hrvatima, bez obzira na to što je riječ o istom, ranijem bh. standardnojezičkom izrazu, niti se kada u Bosni i Hercegovini osporavalo, a niti se danas čini. Ali, premda je apsurdno, i jedni i drugi to isto pravo osporavaju Bošnjacima, a utemeljenje takvom svome stavu traže i “pronalaze” izvan jezika (Katičić 1992, 82; Brborić 2003, 15 ; Brozović 1999. i dr.).

Hrvatski jezik i srpski jezik naspram bosanskog

Hrvatski jezik i srpski jezik, otprije standardnojezički oblikovani kao posebne varijante zajedničkog standarda a u funkciji nacionalnih jezika svojih nosilaca, nastavili su se uobličavati u okvirima svoga, sada dvodržavnog nacionalnog teritorija, a u skladu ne samo s komunikacijskim i kulturnim potrebama svoga etnosa nego, mnogo više, u suglasju s potrebama i zahtjevima aktuelne politike. “Uostalom, zbivanja ove vrste, koja se tiču sudbine (standardnih) jezika, ionako više zavise od političke no od naučne, lingvističke volje (s kojom se ona prva može podudarati, ali i ne mora). (Drugim rečima, “lingvistički jezik” je uvek i “politički jezik”, ...)” (Radovanović 2003, 237). A ovdašnja je politika imala, i još uvijek ima, za krajnji cilj – ne samo kulturnu nego i teritorijalnu (preras)podjelu Bosne i Hercegovine. Različiti ciljevi, disolucija i integracija, stavili su srpski i hrvatski jezik na jednu, a bosanski jezik na drugu stranu. Kako je nedavna promocija tri standarda politički, odnosno glotopolitički čin, lingvistika je u sadašnjem društveno-političkom kontekstu nemoćna jezičke razmirice ove naravi rješavati bez političke volje i bez političke saglasnosti aktuelne bh. vlasti. S

obzirom na ukupne okolnosti u Bosni i Hercegovini, netipičan državni status i upitnu unutardržavnu entitetsku organizaciju, bh. jezičko pitanje biće u ovakvoj društvenoj i političkoj konstelaciji odnosa permanentni politički izazov, odnosno teoretski, prema Radovanoviću, glotopolitički poligon za nove selekcije. No to i ne mora biti jedini mogući put razvoja standardnih jezika u Bosni i Hercegovini. Nedavno je Milorad Radovanović pomenio dva za naše govorno područje aktuelna termina – evropeizaciju i balkanizaciju jezika, uz koje je vezivao i dva moguća druga puta jezičkog razvoja. Na umu je imao srpski jezički standard i njegovo jezičko planiranje, no teoretski ni druga dva jezika, u Bosni i Hercegovini sva tri, ništa nisu u boljoj poziciji (Radovanović 2003, 239). Kojim će putem krenuti bh. standardni jezici - zatvaranjem tj. balkanizacijom ili otvaranjem prema pozitivnim lingvističkim tokovima u svijetu - evropeizacijom, ne treba nagađati. Izvjesno je, međutim, da su im oba podjednako dostupna i podjednako bliska.

U nastojanju da se što prije i što transparentnije udalje jedan od drugog, ali i oba od bosanskog jezika, što je bio imperativ posttitovskog doba, ne samo da su se u standardnojezičkoj preoblici naših jezika, njihovog imena i njihove norme, vidno naglašavale već poznate srpsko – hrvatsko - bosanske jezičke razlike, nego je takva preoblika sva tri jezika u govoru njihovih nedovoljno upućenih korisnika ponekad imala i karikaturalne realizacije (Vajzović 2001, 79-93). Valja odmah reći: na takvom ekstremnom nacionalno prepoznatljivom podvajanju ovih jezika nije (zvanično) insistirala ni srpska ni hrvatska pisana standardnojezička norma, što ne isključuje druge vidove njihovog disolutivnog djelovanja. Barem - nijedna to nije činila u necivilizovanoj formi (izuzmu li se, naravno, pojedinačni istupi nacionalno ostrašćenih, kakvi su se u praksi ostvarivali i još uvijek ponegdje i ponekad u Bosni i Hercegovini ostvaruju). Recenzirani tekstovi ipak su na strani divergentnih jezičkih tendencija: "Jezične norme u Hrvatskoj i Srbiji i dalje su ostale različite kao što pokazuju ove dvije jednostavne rečenice:

hrvatski: *Vlak sa željezničkog kolodvora krenut će tačno u deset sati.*

srpski: *Voz sa železničke stanice krenuće tačno u deset časova.*

Te dvije rečenice jasno pokazuju da su razlike između hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika takve da se ne može napisati nijedan

malo duži istovjetan tekst koji bi Hrvati prihvatili kao hrvatski, a Srbi kao srpski. (Ovdje je zanemarena činjenica da bi druga rečenica najčešće bila napisana ćirilicom)” (Težak-Babić 2000, 15-16).

O bosanskoj verziji ove rečenice, jasno, ni pomena nema. Stoga su predizborni govori nacionalnih političara bili ne samo daleko od civilizovanih govora, nego ovakvim disolutivnim idejama poticani, i prava smotra (standardno)jezičke (ne)kulture.

11. Normativci srpskog jezika, ostavimo li po strani ekstremiste od kojih se i srpska lingvistika ogradila (Slovo 1999), u “Predgovoru” “*Pravopisa srpskoga jezika*” koji su potpisali njegovi autori (M. Pešikan, J. Jerković, M. Pižurica), između ostalog preporučuju govornicima i korisnicima srpskog jezika: “Pri služenju rečnikom (a i ukupnim priručnikom) valja imati u vidu da varijante nisu normativno osporene (kao pogrešne ili neknjiževne) kad se daju u zagradi kao sporednije, odnosno kad se konstatuje da drugačija varijanta ima prednost ili da je običnija (ako nije izričito rečeno da je bolja ili da drugi oblik ima neki normativni ili upotrebnii nedostatak). Sporednije varijante – kad nisu negativno okvalifikovane – mogu se uzeti kao stilska ili sinonimska zaliha, i ne izlaze iz okvirne norme slobodnijeg izraza prema nahođenju pisca teksta.” Oni dakako ne isključuju ni upotrebu čistog srpskog jezika, te u daljem tekstu ovome dodaju: “Kome pak smetaju dvojstva kad ne zavise od značenja, preporučujemo mu da se u svom pisanju drži oblika koji dajemo kao prvi ili glavni” (Srpski 1997, 6). Pa ipak, i u srpskoj lingvistici tim povodom ima podosta disonantnih tonova (Brborić 2000, 2001, I 2001 i sl.).

12. Nešto slično zvanično zastupaju i hrvatski normativci. U veoma informativnom, instruktivnom i praktičnom “*Predgovoru pravopisnomu rječniku*” “*Hrvatskog pravopisa*” između ostalog stoji i sljedeće: “Pravopis ne može rješavati upotrebu imenica sa sufiksima –lac i –telj, branilac/branitelj, molilac/molitelj, tužilac/tužitelj, prve ulaze u pravopisni rječnik zbog pojedinih padeža, molioca, moliocu, a druge samo kad imaju koji razlog kao mučitelj, označitelj, i zato ulaze u manjem broju, no zbog toga ne valja donositi zaključke o jezičnoj vrijednosti jednih ili drugih. To se rješava po tvorbenim, značenjskim i upotrebnim (isticanje N.V.) kriterijima” (Hrvatski 2002, 149). Na nepomirljivom jezičkom podvajanju i potpunom razdvajanju, i pored preporuka oficijelne hrvatske lingvistike da se uvažavaju “upotrebnii kriteriji”, na jednoj, i srpskog prihvatanja varijantskih razlika, na drugoj strani,

u Bosni i Hercegovini i Srbi i Hrvati permanentno i organizovano praktično u suprotnom pravcu djeluju. Takva njihova standardnojezička djelatnost je političke naravi, pa su i jedan i drugi standardni jezik u Bosni i Hercegovini (rigidno razumijevani) u funkciji razdvajanja, da jezikom i govorom, moćnim i jedinim legalno upotrebljivim oružjem, dovrše ratom započetu disoluciju.

13. Govoreni jezik, međutim, za razliku od pisanog, osobito onaj vanmedijski, jer je ovaj podložan lekturi i pod neposrednom je političkom prismotrom koje nacije ili koje politike, i među bosanskim Srbima i među bosanskim Hrvatima, jednako, uostalom, kao i među Bošnjacima, jedva da i zna za nove standardnojezičke propise. Prozodijski su bh. govori oduvijek bili prepoznatljivi naspram srpskih i hrvatskih izvan Bosne i Hercegovine. Nije ni potrebno ukazivati na očigledne akcenatsku razliku, i laiku primjetnu, naprimjer između srpskog govora triju srpskih lingvista Milana Šipke, bosanskog Srbina u BiH, Slobodana Remetića, bosanskog Srbina u Srbiji i Milorada Radovanovića, vojvođanskog Srbina, čiji smo govor naporedo mogli pratiti na dva naša naučna skupa (JID 2001; JBiH 2003). Na isti način, tj. poređenjem hrvatskog jezika Josipa Baotića, bosanskog Hrvata u BiH, Dalibora Brozovića, bosanskog Hrvata u Hrvatskoj i Dubravka Škiljana, zagorskog Hrvata, a svu trojicu smo slušali na neumskom simpoziju *“Jezik i demokratizacija”* (JID 2001), potvrđeno je da se hrvatski jezik prozodijski različito ostvaruje i među Hrvatima. Svi Bosanci, premda se neki svoga bosanstva odriču (Na bečkom skupu – *“Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca”*, BHS 2003, prof. Katičić je u diskusiji tim povodom citirao svoga susjeda koji je kazao: “Bosanac je hajvan, a Bošnjak je insan”, osporavajući time javno bosanskim Hrvatima njihovo bosanstvo), bez obzira na svoju nacionalnost, imaju međusobno mnogo ujednačeniji govor nego što ga imaju pripadnici iste nacije na različitim govornim područjima svoga jezika. I ne samo da u tome nema ništa neobično nego od toga nema ništa ni prirodnije. A prozodijska obilježja koga jezika sastavni su dio njegovog jezičkog sistema, u standardu obavezujuća. Govore li onda istim jezikom pomenuti Srbi i pomenuti Hrvati?! Ako i govore, govore li svi standardnim jezikom, a trebalo bi, jer svi su lingvisti. Svi Bosanci govore bosanski, no druga je stvar njihove sociolingvističke identifikacije.

Sva tri bh. standarda još uvijek su u fazi preoblike. Iako u ponečemu različito normirani, ostvaruju se u skladu s ranijom standardnojezičkom normom, jezičkom praksom i tradicijom naše sociokulturne sredine. Istina, nakon nacionalnog i teritorijalnog distanciranja, više iz psihičkih ili političkih nego li iz govornih potreba, i u govorenju i u pisanju došlo je do transparentnije polarizacije i porasta frekvencije nekih i ranije varijantno obilježenih a teritorijalno posvuda poznatih oblika u Bosni i Hercegovini, normativno i upotrebno ravnopravnih, ali ranije samo kao pozitivnih tradicijskih kulturnih i nacionalnih jezičkih obilježja, a danas kao negativnih distinktivnih političkih simbola. Naprimjer: *tačno, točka, točnost : tačno, tačka, tačnost; vjerovatno, vjerovatnoća, vjerovatnost : vjerovatno, vjerovatnoća, vjerovatnost; tijek, tijekom, utjecati : tok, tokom, uticati; opći, općina, priopćiti : opšti, opština, saopštiti; obrana, obrambeni, obraniti : odbrana, odbrambeni, odbraniti; također, jučer, večer : takođe, juče, večer; plata – plaća; suglasnost, sugovornik, suradnja : saglasnost, sagovornik, saradnja; financije, finansijski, financirati : finansije, finansijski, finansirati; korištenje, ovlaštenje : korišćenje, ovlašćenje; uposlen, uposlenik : zaposlen : zaposlenik; akcentirati, diskutirati, komponirati : akcentovati, diskutovati, komponovati; komentirati, konstruirati, rezervirati : komentarisati, konstruisati, rezervisati; branitelj, čitatelj, gledatelj : branilac, čitalac, gledalac; članak : član; izvedba, provedba : izvođenje, provođenje; njezin, njezina, njezino : njen, njena njeno; Uskrs, uskrsnuće : Vaskrs, vaskrsenje; križ, križaljka : krst, ukrštenica; tajnik, tajnica, tajništvo : sekretar, sekretarica, sekretarijat; veleposlanik, veleposlanstvo : ambasador, ambasada; sugladno tome : u skladu s tim; predsjednik je republike : predsjednik republike je; izabran je predsjednikom : izabran je za predsjednika itd., itd. To, napokon, i ne bi bio problem da se ovakva standardnojezička rigidnost nije počela zloupotrebljavati u bh. odgojno-obrazovnom sistemu. Ne dozvoljava se iz “jezičkih razloga” da bh. učenici idu u iste škole jer je time “uskraćeno njihovo pravo na jezičku i kulturnu autonomiju”.*

Transparentnije nacionalno jezičko podvajanje niti je bh. govorna stvarnost niti stvarna potreba bh. stanovništva. Ono je samo dio transparentnog političkog programa. Jezik i govor po prirodi svojoj ne poznaju naciju, premda nacije u njima traže i pronalaze svoje utemeljenje. Ali kad se istim jezikom služi više nacija, kao u Bosni i Hercegovini, jezik postaje politički aktuelan.

Kojim će tokom poteći današnje bh. trojezičje – sadašnjim divergentnim ili možda ipak, premda je zasada zato premalo mogućnosti, budućim konvergentnim, i do koje će teoretske faze koji od naših današnjih jezika nakon ovovremenih standardnojezičkih transformacija dospjeti – hoće li se ijedan odmaknuti dalje od početka, od selekcije na kojoj je zaustavljen i naš prethodni standard, i dočekati sljedeće faze jezičkog planiranja – deskripciju, preskripciju, možda elaboraciju, akceptuaciju, implementaciju i ekspanziju, nezahvalno je prognozirati. To, uostalom, više i ne ovisi niti o jeziku, niti o lingvistici. Ali - teško da će u cikličnim bosanskim ratovima i na civilizacijskom stupnju ovdašnje kulture, bilo koji od njih doživjeti bolju sudbina od one koju je imao njihov prethodnik.

15. Ako je hrvatski standardni jezik trebalo normativno približiti dvodržavnim korisnicima toga jezika, jer se oni neoficijelno osim štokavskim služe još i drugim dvama hrvatskim dijalektima (kajkavskim i čakavskim), a uz standardnu ijekavštinu znaju i za ikavsku i ekavsku zamjenu jata, te, isto tako, srpski jezički standard adaptirati nacionalnim potrebama teritorijalno i dijalekatski razućenom srpskom narodu, za korisnike standardnog bosanskog jezika, osim izmjene njegova imena, gotovo da i nije trebalo u nastalom srpskohrvatskom standardnojezičkom raskolu vršiti značajnije, pogotovo ne systemske korekcije u postojećoj normi bosanskohercegovačkog standardnojezičkog izraza, na koji se bosanski jezik direktno naslanja i čiji je neposredni baštinik, premda mu se i to osporava, jer je ta norma bila, manje-više, uz nužne no ne i obimne inovacije, i ranija i današnja bh. govorna i pisana tradicija i praksa.

16. U oblikovanju bosanske standardnojezičke norme uz tradicionalno prisutne ijekavskoštakavske (istočnohercegovačke), danas manje-više participiraju svi ostali bh. narodni govori, pri čemu bh. ikavizam i šćakavizam, kao važna obilježja dijela bh. govora štokavskog dijalekta, i dalje ostaju obilježja nestandardnih bh. idioma. Progresivna tendencija ka ujednačavanju afrikatskih parova *č, ć* i *dž, đ*, na dijelu njegovog govornog prostora (*četka, ćaša, učitelj, đep, fildan, đip, đudo*) (up.: Peco 1999), kao i transparentna redukcija postakcenatskih kratkih vokala, među kojima je izrazito gubljenje finalnog infinitivnog *-i* (*pisat, radit, znat*), asimilacije i redukcije vokalskih skupina (*čito, reko, piso, jedanesto, dvanesti vijek, devetnesto stoljeće*) (up.: Riđanović 2003,

5-8); suglasnika i slogova (*presjednik, presjedništvo, komadant, svjeski; zâšta na rádu* = zaštita, *Ûn-sâns kantóna, mùškā nùmera - muzička*), gubljenje glasa *h* (Bosna i *Ercegovna / ^hercegov'na*, iz *^hrvatske*) osobito finalnog *-h* (*svoji dobri* drugova, *sad odma, teški* droga, *društveni* tokova) i tome slično, gotovo da su i bh. zvanična, iako ne i standardnojezička, govorna praksa. I pored toga bh. narodni govori, mnogo su bliži bosanskom standardnom i govoru nego što su to, u cjelini gledano, narodni govori svome standardu u Hrvatskoj, odnosno u Srbiji i Crnoj Gori. I to na svim nivoima jezičke strukture – na prozodijskom, fonetsko-fonološkom, morfološkom, sintaksičkom, ali i na leksičkom nivou, iako se u bh. govorima uočava pozamašan broj leksema stranog, naročito orijentalnog porijekla, od kojih su mnoge već zastarjele i nefunkcionalne. Uostalom, standardna leksika, osobito terminološka tiče se jezičke nadgradnje, jezičkih stilova, odnosno posebnih standardnojezičkih registara, te bosansku leksiku stranog porijekla treba tako i razumijevati i prihvatati.

Kontroverzni “*Pravopis bosanskoga jezika*” (Halilović 1996, 2), s podjednakim žarom i hvaljen i kuđen, i dočekan i neprihvaćen, u svom “*Uvodu*” takođe, kao i pravopisi druga dva jezika, naslanja se na prethodnu normu: “Držali smo se načela da ne treba mijenjati ono što se ne mora mijenjati; zato su prihvaćena rješenja koja su ovjerena kao uspješna. Nova su rješenja, dakle, uvedena samo kada je bilo nužno.” (Halilović 1966, 7). Ali, ne samo da je ovim pravopisom mijenjano ono što je uistinu bilo nužno (recimo dijelom status glasa *h* u bosanskom jeziku i njegova pravopisna norma: *lahko, mehko, promaha, vihoriti* i sl.), nego i mnogo šta ranijom normom neupitno (npr. pitanje zamjene jata u nekim specifičnim pozicijama: *grješka, pogrješka, krjepka; prijegled, prijenos, prijevoz*), a nije razmatrana npr. specifična analoška zamjena jata u nekim riječima bosanskog jezika koja je svojom prisutnošću u govornoj komunikaciji među Bošnjacima zaslužila i da bude normativno sankcionisana (*riječnik* : riječ, *griješnik* : grijeh, *ogrijev* : ogrijati i sl.). Brojne, ponekad i nerazumljive pravopisne promjene, koje su više zbunjivale nego upućivale (npr. upotreba velikog slova *Ulica Suade Dilberović* : *ulica Suade Dilberović*, *kineska revolucija* : *Oktobarska revolucija*, ili interpunkcija: (1.9.2002.-1.10.2003.), ...), korisnike bosanskog jezika su i mimo njihove volje nužno upućivale, a mnoge i nepovratno uputile, ne samo na raniju bh. standardnojezičku

praksu (Valjevac 1999) nego i na današnju hrvatsku i srpsku normu. Ishitrena i ne samo pravopisna rješenja samo su otežala pisanje. Ponuđena pravila ponekad su bila nedorečena, ponekad kontradiktorna, a ponekad i nepotrebna. Kao njegova temeljna obilježja naspram druga dva jezika isticana su upravo ona po kojima on više nije bio ni standardni (arhaizmi i ruralizmi: *hudòvac*, *hlúpati*), ni bosanski (brojni orijentalizami - Jahić 1999; Kasumović 1999; Jahić-Ništović 2001; Halilović 1996) i kroatizmi (osobito usmeno insistiranje na upotrebi glagola na *-irati*: *argumentirati*, *kontrolirati*, *komentirati*, i imenica na *-telj*: *čitatelj*, *gledatelj*, *slušatelj*, jer je normativno oboje dozvoljeno). Takva normativna orijentacija bosanskog jezika podijelila je bošnjački narod (Riđanović 2003), a ostalima (nebošnjacima) ponudila izobilje elemenata za razložnu kritiku: "Bošnjački je pravopis za sada u praksi posve neodređena, samo žmisaona' kategorija. U pisanoj praksi vlada posvemašnja razrožnost i potpuni nered, iako su već izašli neki gramatički, rječnički i pravopisni priručnici," nedavno j, ne bez osnova, konstatovao bosanskom jeziku nimalo naklonjen D. Brozović (Brozović 2003, 50).

"Dvostruka pravopisna rješenja nastojali smo svesti na što manji broj, opredjeljujući se za, nadamo se, sretniju mogućnost," navodi se u "*Pravopisu bosanskoga jezika*", ali se istovremeno već tada nagovještava i skorašnji odlučniji zahvat u bosansku standardnojezičku normu: "Dvostrukih će rješenja ubuduće bivati sve manje, jer će razvojem bosanskoga jezika i njegovih normi iščezavati nepotrebne višestrukosti i kolebanja" (Halilović 7). Da je riječ o nekom genetskolingvistički i tipološko-morfološki drugačijem jeziku od hrvatskog i srpskog, te o jeziku koji se ostvaruje na jednonacionalnom, a ne na mješovitom govornom području, ovakva bi najava ne samo bila prihvatljiva nego čak i nužna. Međutim, u uslovima u kojima se oblikuje i ostvaruje bosanski jezik tako što znači zapravo – zatiranje bosanskog jezika. Jer: "Insistiranje na razlikama bosanskog jezika prema druga dva jezika", po mišljenju Ibrahima Čedića, "uopće nije bilo potrebno, jer je taj jezik oduvijek bio prepoznatljiv po svojoj melodiji, ali i po drugim elementima u standardnojezičkoj upotrebi. To je bila karakteristika i prethodnog bosanskohercegovačkog standardnojezičkog izraza u koji je bilo neophodno kao standardne uvesti još određene specifičnosti iz izraza Bošnjaka. Suvišna je bila norma koja zastupa strogi

purizam. Onog momenta kad se takvom normom iz bosanskog jezika, npr. iščiste dvostrukosti, on prestaje biti taj jezik. Naporednost upotrebe istoznačnih fenomena je osobina jezičke stvarnosti i nije nikakav grijeh ako se očituje i u pisanom izrazu. Time se čuva bogatstvo jezičkih sredstava koje omogućava slobodu izbora” (Čedić 2001, 11-12). Ovakvo stanje u našoj normi je neposredna posljedica geo-morfološke razuđenosti naših govora (planinski masivi, riječni tokovi i sl. prepreke te naravi uslovile su oblikovanje poznatih bh. govornih tipova), vjerski, kulturološki i civilizacijski granične pozicije bh. stanovništva i njihovog jezika i govora među međusobno nespojivim različitostima, te osobene bosanskohercegovačke kulture u tim okolnostima i na tim temeljima oblikovane. Dvostrukosti i višestrukosti u centru dijalekatskih, civilizacijskih i kulturnih zbivanja, kakva se u Bosni i Hercegovini kontinuirano odvijaju, immanentne su standardnom bosanskom jeziku. Premda one stvaraju dojam vještačkog spoja, unutarbosanska sistemnost na svim nivoima jezičke strukture upućuje to demantuje. Bosanski jezik i govor njime ostvaren nije nikakav spoj nečega vanjskog. On je autohtona i autentična jezička posebnost koja se, baš zato, i nakon svega što je učinjeno da ona nestane, održala i opstala. Produktivne tvorbeno-fonološke mogućnosti našeg jezika omogućile su progresivan razvoj njegove leksičke fonologije i leksičke morfologije, u kojima se najčešće i kriju bosanske standardnojezičke višestrukosti. One su neodvojive od prirode bosanskog jezika i od njegove strukture. Redukovati bosansku normu na samo jedan od više međusobno naporednih, no teritorijalno različito raspoređenih formi, značilo bi ne samo osiromašiti bosanski jezik i mogućnost iskazivanja njegovih suptilnijih značenja nego na taj način bosanski jezik asimilirati sa srpskim ili hrvatskim.

Iako se u mnogočemu ne možemo saglasiti s onim što nam nudi sadašnja oskudna bosanska normativistika, ne možemo je sasvim ni ne prihvatiti. Normativno se reagovalo u jezičkim segmentima gdje je i bilo najnužnije – u ranije potpuno marginaliziranom ili posve ignorisanom bošnjačkom vjerskom stilu. Otuda se s pravom stiče dojam da je bosanski jezik samo muslimanski. Pravopisni rječnik prepun je orijentalizama, premda je on mogao izgledati i “bosanskije”. Nedostatak leksikona islamske terminologije trebalo je rješavati drugačije. Jer – njegov

nedostatak je očit. Čak ni Halilovićev, u tom smislu dosta iscrpan, pravopisni rječnik nije ni izbliza riješio probleme s kojima se nose korisnici islamskog vjerskog stila našeg standardnog jezika. Premda se na bosanskom jeziku prvo leksikografsko djelo pojavilo još prije gotovo četiri stoljeća (1631. godine), a bh. bogata književnoumjetnička baština (na svim ovdje korištenim pismima - na bosančici, i arebici, na latici i ćirilici), nudila izobilje jezičkog materijala uopće, pa i leksičke građe, bosanski jezik, prepušten danas samo Bošnjacima, a i njima kao pojedincima, u još uvijek politički nestabilnim vremenima, objektivno normativno zaostaje.

Sve međusobno polarizovane hrvatsko-srpske opozicije uglavnom su zajedno obilježja bosanske standardnojezičke norme. U bosanskom jeziku rijetko je koji od tih nacionalno polarizovanih oblika istinski kroatizam ili srbizam, premda ih tako često imenuju. Najčešće su to zajedničke bosansko-hrvatsko-srpske riječi, neke frekventnije u govoru jednog, a neke u govoru drugog i/ili trećeg naroda, no gotovo u pravilu sve svima poznate. Stoga takve riječi ne samo da mogu nego i treba da se nađu ne samo u rječnicima bosanskog jezika nego i u bosanskoj govornoj praksi. Uz bogatu i samo bošnjačku jezičku baštinu, ranije zapostavljenu, a u novijoj bosanskoj normativistici nespretno prezetiranu, oblici i forme standardnog jezika, koje je bosanski jezik, kao i druga dva, naslijedio od zajedničkog prajužnoslavenskog jezičkog pretka, i bosanski su koliko god su hrvatski i/ili srpski.

Ukoliko bh. Jezička stvarnost i nije na najbolji način predstavljena u oskudnim bosanskim standardnojezičkim normativima, jeste u našoj govornoj praksi. Zahvaljujući govoru oficijelna, politička i medijska bh. standardnojezička trojezičnost i nije, osim izuzetno, ne samo ozbiljnija nego gotovo nikakva komunikacijska smetnja za međunacionalno sporazumijevanje u Bosni i Hercegovini. Inače, kad bi istinski bila u pitanju tri lingvistički različita jezika, zajednički život bio bi drugačije regulisan. Prevodioci bi imali mnogo više posla nego što ga danas imaju. Baš zato u Bosni i Hercegovini, i pored tri standardna jezika, ne možemo govoriti o poliglotiji njenog stanovništva. Ona je samo nocijska, no simbolički važna. Takva "kuća bitka", kako se u filozofiji razumijeva jezik, svakome je čovjeku potrebna. Bošnjaku - podjednako kao Srbinu i i Hrvatu.

O diglosiji ipak u Bosni i Hercegovini valja ozbiljno razmišljati. S obzirom za globalne društvene preoblike u Evropi, kojoj i ne samo geografski pripadamo, premda smo iz nje politički izopćeni, valja se pripremati za drugu vrstu dvojezičja. Engleski jezik, u ekspanziji na svim nivoima jezičke upotrebe, uskoro bi mogao razriješiti naš balkanski lingvistički čvor, zauzeti poziciju naših standardnih jezika, a njih ostaviti historiji. To je sudbina malih srodnih i nesloženih jezika.

U sljedećem dijelu, kao ilustraciju rečenog, prilažemo tekstove iz različitih jezičkih stilova, bliskih bh. razgovornom jeziku.

Naučni stil

Za ilustraciju jezika ovoga stila uzet je zbornik radova sa jednog međunarodnog naučnog skupa. Smatrali smo ga kompetentnim korpusom iz najmanje tri razloga: 1. zanimljiv je njegov naziv – Univerzitet u Sarajevu, Međunarodni univerzitetski forum “Bosna i Hercegovina u XXI stoljeću”, Zbornik radova, Međunarodni naučni Simpozijum “Uloga nauke/znanosti i visokog obrazovanja u razvitku Bosne i Hercegovine”, Sarajevo, 18. i 19. maja/svibnja 2000. godine; 2. njegovi učesnici su univerzitetski profesori, dakle svi korisnici bh. standardnih jezika i 3. oni pripadaju i različitim nacionalnim korpusima i različitim sociokulturnim sredinama, premda mnogi predstavljaju isti univerzitet.

“Univerzitet u Sarajevu, prvi suvremeni univerzitet u BiH, počeo je sa radom 2. decembra 1949. godine.” – Prof. dr. sc. med. Nedžad Mulabegović, Medicinski fakultet, Sarajevo (10).

“U nauci postoji visok stupanj saglasnosti o glavnim izvorima antropogene biosfere, čiji se simptomi i posljedice protežu čitavom planetom i moraju biti stavljeni pod kontrolu.” – Akademik Ljubomir Berberović, Sarajevo (28).

“U tome se sastoji povijesna, znanstvena i kulturna misija svakog Univerziteta i kroz to se definira njegov povijesni značaj za svaku, pa i našu zemlju i njen narod.” - Akademik Muhamed Filipović, Sarajevo (47).

“Znamo da bilans stanja čine aktiva na lijevoj i pasiva na desnoj strani, odnosno po engleskoj terminologiji na lijevoj strani imovina, a na desnoj obaveze, te da će kada je naša zemlja u

pitanju, desna strana biti užasna, ali jednog dana s time se mora početi.” – Akademik Božidar Matić, Sarajevo (77).

“Zamisao da se certifikatima izmire sve obaveze države prema građanima u procesu privatizacije, mogla bi se opravdati sa aspekta ekonomske nauke ali u drugačijim uslovima od postojećih u Bosni i Hercegovini.” – Prof. dr. Boris Tihi, Ekonomski fakultet (rektor Univerziteta), Sarajevo (83).

“Prošlo, 20. stoljeće ostavilo je za sobom neke uistinu velike i nezaboravne rezultate, no ono nam je, na žalost, ostavilo slike masovne mržnje i masovnog istrebljenja ljudskih stvorova, masovnih poniženja i naučno organizovanog razaranja bez premca u povijesti ljudskog roda.” – Prof. dr. Ivo Šoljan, Grand Vally State University SAD (117).

“Statistički podaci o povratku Bošnjaka i Hrvata u Republiku Srpsku i Srba u Federaciju BiH u protekle četiri godine, daju osnova za zaključak da po dosadašnjoj dinamici povratka treba pet decenija da bi se realizirao cjelovit povratak.” – Prof. dr. Mirko Pejanović, Fakultet političkih nauka, Sarajevo (141).

Naučna i informatička revolucija, ogromna količina informacija koje zapljuskuju suvremenog čovjeka, znatno su modifikovali tradicionalni obrazovni sustav, proširujući značaj samoobrazovanja, prenoseći težište na aktivne i svjesne stavove u sticanju znanja.” – Prof. dr. Sreto Tomašević, Fakultet za metalurgiju i materijale, Zenica (157).

“Budući da se radi o pitanjima od opšteg interesa, posebna pažnja se posvećuje uspostavljanju i funkcionisanju efikasnog, stimulativnog i na demokratskim osnovama zasnovanog sistema u svim oblastima.” – Prof. dr. Kasim Trnka, Sarajevo (171).

“Iako ova ideja kantonizacije nije nova niti pak jedina, pa zato nije izazvala veću pozornost javnosti, ni zainteresiranost pravnih i politoloških znanosti i znanstvenika, ipak treba reći da ona sve više dobija na značaju i da ima sve više privrženika.” – Prof. dr. Božo Žepić, Sveučilište Mostar (178).

“Isto tako, opšteobrazovni sistem i reforma školstva, prema zahtjevima budućih privrednika doživjet će izvjesne negativne promjene.” – Dr. Rasim Dacić, Fakultet za fizičku kulturu, Sarajevo (199).

“Time se znatno opterećuje živčani sistem, što opet uzrokuje stresne situacije, pomanjkanje slobodnog vremena, te

smanjenje kretne aktivnosti.” – Prof. dr. Besalet Kazazović, Fakultet za fizičku kulturu, Sarajevo (205).

“Ono što je najveća mahana Dejtonskog sporazuma sastoji se u tome da nije definirana obaveza da se nadoknadi šteta građanima koja je ratom nanescena na privatnoj ali i na društvenoj imovini.” – Prof. dr. Salih Fočo, Filozofski fakultet, Sarajevo (217).

“Odbrana domaćeg tržišta, kao isključiva strategija za te kompanije je iscrpljujuća i teško se provodi na duži rok, pogotovo, ako je naodac (?, nalogodavac, N.V.) globalna kompanija sa velikom snagom koja subvencijama i investicijama u BiH tržište može slomiti i posljednji otpor lokalne kompanije.” – Prof. dr. Anto Domazet, Ekonomski fakultet, Sarajevo (260).

“Ekonomska nauka može biti i falsificirana.” – Prof. dr. Dragoljub Stojanov, Ekonomski fakultet, Sarajevo (277).

“S tim u svezi država (da bi opstala) mora osigurati:

- skrb stradalnicima rata i socijalno nezbrinutim osobama;
- mirovine umirovljenicima;
- minimalne uvjete za život osobama koje ne mogu naći uposlenje;
- plaće za policiju (sigurnost), školstvo, zdravstvo, administraciju i druga tijela vlasti i funkcije bez kojih ne može ni opstati.” – Prof. dr. sc. Frano Ljubić, Ekonomski fakultet, Mostar, Sveučilište u Mostaru (284).

“Privatizacija je, na bazi internog dioničarstva, započeta u prvim godinama posljednje dekade prošlog stoljeća.” – Prof. dr. Mirko Puljić, Ekonomski fakultet, Sarajevo (321).

“Danas smo u situaciji da geološkog kadra uopšte nemamo. Postojeće stanje je jedan stručnjak ili dva iz pojedinih oblasti u poodmaklim godinama ili u penziji.” – Prof. dr. Galiba Sijarić, Prirodno matematički fakultet, Sarajevo (329).

Administrativno-pravni stil

Na nivou administrativno-pravnog jezičkog stila praćeno je ostvarenje standardnojezičke ravnopravnosti u državnom bh. glasilu SLUŽBENI GLASNIK BOSNE I HERCEGOVINE. Svaki dokument, prema važećim propisima i s obzirom na naš standardnojezički pluralizam, u ovom glasilu nužno se mora

potpuno identično prevesti i objaviti na sva tri bh. jezika. Kao ilustraciju ovoga stila na sva tri jezika priložemo uvodni tekst SLUŽBENOG GLASNIKA BOSNE I HERCEGOVINE o Visokom predstavniku za Bosnu i Hercegovinu: a) na **bosanskom jeziku, latinicom** (Godina VII – Broj 16; Ponedjeljak, 16. juna 2003. godine SARAJEVO; Bosanski jezik), b) na **srpskom jeziku, ćirilicom** (Godina VII – Broj 16; Ponedjeljak, 16. juna 2003. godine SARAJEVO; ISSN 1512-7508 Srpski jezik) i c) na **hrvatskom jeziku, latinicom**³. Tekst glasi:

a) **Koristeći** se ovlaštenjima koja su Visokom predstavniku data u članu V Aneksa 10. (Sporazum o implementaciji civilnog dijela Mirovnog ugovora) Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, prema kojem je Visoki predstavnik konačni autoritet u zemlji u pogledu tumačenja gore navedenog Sporazuma o implementaciji civilnog dijela Mirovnog ugovora; i posebno uzevši u obzir član II 1. (d) istog Sporazuma prema kojem Visoki predstavnik “pomaže, kada ocijeni da je to neophodno, u rješavanju svih problema koji se pojave u vezi sa implementacijom civilnog dijela Mirovnog ugovora”;

b) **Koristeći** se ovlaštenjima koja su Visokom predstavniku data u članu V Aneksa 10. (Sporazum o implementaciji civilnog dijela Mirovnog ugovora) Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, prema kojem je Visoki predstavnik konačni autoritet u zemlji u pogledu tumačenja gore navedenog Sporazuma o implementaciji civilnog dijela Mirovnog ugovora; i posebno uzevši u obzir član II 1. (d) istog Sporazuma prema kojem Visoki predstavnik “pomaže, kada ocijeni da je to neophodno, u rješavanju svih problema koji se pojave u vezi sa implementacijom civilnog dijela Mirovnog ugovora”;

c) **Koristeći** se ovlastima koje su Visokom predstavniku date u članku V Aneksa 10. (Sporazum o provedbi civilnog dijela Mirovnog ugovora) Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, prema kojem je Visoki predstavnik konačni autoritet u zemlji glede tumačenja gorenarečenog Sporazuma o provedbi civilnog dijela Mirovnog ugovora; i posebice uzevši u obzir članak II 1. (d) istog Sporazuma prema kojem Visoki predstavnik “pomaže, kada ocijeni da je to neophodno, u rješavanju svih

³ Godina VII – Broj 16; Ponedjeljak, 16. lipnja 2003. godine SARAJEVO; ISSN 1512-7508 Hrvatski jezik

problema koji se pojave u svezi sa provedbom civilnog dijela Mirovnog ugovora”.

Književnoumjetnički stil

Ilustraciju za književnoumjetnički stil potražili smo u trima bh. knjigama objavljenim 2000. godine: a) “Klinika za plastičnu hirurgiju” Hadžema Hajdarevića⁴, bosanski jezik; b) “Travnički nocturno” Sanje Babić- ulbat⁵, hrvatski jezik; c) “Otac moje kćeri” Nenada Veličkovića, srpski jezik.

”Dječak se jedva izmigoljio i za tihli čas pisac Irfanhodžić je u rukama držao svoje naočale. Razbijene. Policajac je stajao na istom mjestu, otvorenih, skamenjenih usta. Gomila se utom polahko počela udaljavati od stola, svako je uzimao svoje naočale i vraćao se na ranije sjedište.” (74)

”Posljedica je to tragičnog našeg položaja u svemu ovome. Mi bismo, bosanski Hrvati, trebali biti most, i mi to na neki način i jesmo, ali miniran most i unaprijed žrtvovan i od jednih, sa kojima nas veže ime, vjera i krv, i od drugih, s kojima bi nas trebao vezati suživot na istoj krpi zemlje i pod istim komadom neba.” (280)

”Nedjeljno jutro. Zuje pčele, ose, usisivači, muhe, mlinovi za kafu. Klokoće voda u džezvama, slivnicima, česmama, vodokotlićima. Pale se cigarete, automobili, tranzistori, plinski šporeti, televizori ... još jedna nedjelja počinje bez nas. Mi smo otišli u budućnost.” (95)

Publicistički stil

Za ilustraciju ovoga stila poslužio je dnevni list “Oslobođenje:

”U Vašingtonu je čak simuliran sudski proces Karadžiću, u kojem su sudjelovali pravni eksperti i bivši službenici američke vlade. Proces je okončan skandaloznim zaključkom: ako bi Karadžić priznao svoje zločine, izrazio kajanje i sarađivao s Tužilaštvom – ne bi dobio više od četvrtine maksimalne zatvorske kazne.”⁶

⁴ “Ljiljan”, Sarajevo, 2000.

⁵ “Napredak”, Vitez, 2000.

⁶ Gojko Berić: *Svi Karlini dragovoljci*, “Oslobođenje”, Sarajevo, godina LX, Broj 20.355, Četvrtak, 9. X 2003, str. 2.)

“Čovjek je sasvim u pravu. U nekoliko dana boravka ovdje snimio je političku i ekonomsku situaciju, vidio ratna groblja u Sarajevu i nesebično zaključio kako ljudi vape za lijepim stvarima u zemlji u kojoj je puno više razloga za tugu, nego za slavlje.”⁷

“Na površini od čak 178.000 kvadratnih metara izlaže ove godine u Frankfurtu oko 6.400 izdavača iz više od 100 zemalja svoju najnoviju knjišku produkciju. A to je ni manje niti više nego 350.000 knjiga, te k tomu još i elektronske knjige i drugi elektronski proizvodi i usluge. Očekuje se, kao i svake godine, blizu 300.000 posjetitelja.”⁸

21. Da li su u Bosni i Hercegovini uistinu u funkciji tri jezika ili su u pitanju samo tri njihova imena, propisana norma i ostvareni govor ne kazuju isto. Stoga, bez našeg komentara, citiramo Ivana Kljana, a on o bh. jezičkoj situaciji zaključuje ironično: “A ko zna nije li, od svih stručnjaka, stvar najsveobuhvatnije objasnio jedan koji je sam sebi dodelio titulu ždr’, ali koga čitaoci NIN-a dobro znaju: dr Nele Karajlić, alias Nenad Janković. Još pre nekoliko godina, na televiziji, upitan da li postoje srpski i hrvatski jezik, on je odgovorio otprilike ovako: Naravno. Postoje srpski i hrvatski, i bosanski i hercegovački, i crnski i gorski. Razlike se jasno vide kad uporedimo, na primer, srpsko “Ja čitam” sa hrvatskim “Ja čitam”, što bi se na bosanskom reklo “Ja čitam” a na hercegovačkom “Ja čitam”, dok se na crnskom kaže “Ja čitam” a na gorskom, naprotiv, “Ja čitam”. Posle takvih argumenata, samo bi neupućen čovek mogao tvrditi da je posredi jedan isti jezik.” (Klajn 2000, 28)

I još jedan citat umjesto našeg komentara. O jeziku govori Alija Dubočanin: “A zašto ja sve ovo govorim? Pa, možda nekome želim reći samo jednu rečenicu: jezik nije jezero, pa ni onda kada ima jasan dotok i odtok vode, nego, jezik je rijeka! Doslovno tako: rijeka! Jezik neprekidno teče, prima u sebe pritoke, i kišu, i vode svake vrste, i takav, teče dalje i zna za samoprečišćavanje. Zato, svakom jeziku, pa i našem, uzaludno je postavljati brane. Istina, nauka ga mora ispitivati na svakoj dubini, i na svakom mjestu. A konačni cilj svega toga jeste znanje o tome gdje je ta

⁷ Edin Kamenica: *Pobjednički gol!*, “Oslobođenje”, Sarajevo, Godina LX, Broj 20.355, Četvrtak, 9. X 2003, 2.

⁸ Mile Lasić: *Generacija novih “mladih i divljih” ruskih književnika*, “Oslobođenje”, Sarajevo, Godina LX, Broj 20.355, Četvrtak, 9. X 2003, KUN, 2

voda najzdravija, i odakle ćemo je piti.” (Alija Dubočanin, Kuća pamćenja: Stablo mog jezika, Valja jasno razlikovati šta je u jednom jeziku suho lišće, šta zeleno lišće, a šta su jezički pupoljci...)”⁹

LITERATURA

1. BHS: *Bosanski – hrvatski – srpski, Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca*, Wiener slawistischer Almanach, Sonderband 57. Wien 2003, 1-326.
2. Brborić 2000: Branislav Brborić, *O jezičkom raskolu*, Sociolingvistički ogledi I, CPL – Beograd, Prometej – Novi Sad, 2000, 1-474.
3. Brborić 2001: Branislav Brborić, *Trojezičnost i/ili jednojezičnost*, JID, 55-68; Brborić I 2001: Branislav Brborić, *S jezika na jezik*, Sociolingvistički ogledi II, CPL – Beograd, Prometej – Novi Sad, 2001, 1-384; Brborić 2003: Branislav Brborić: *Standardni jezik i jezički standard: Aktuelne perspektive*, BHS, 9-37.
4. Brozović 1999: Dalibor Brozović: *Odnos hrvatskoga i bosanskoga odnosno bošnjačkoga jezika*, Jezik 47, 1, 13-16, Zagreb 1999; Brozović 2001: Dalibor Brozović, *Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području*, JID, 25-32; Brozović 2003: Dalibor Brozović, *Genetsko lingvistički i sociolingvistički kriteriji u sistematizaciji južnoslavenskih idioma, s posebnim obzirom na Bosnu i Hercegovinu*, BHS, 45-52.
5. Čedić 2001: Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike bosanskog jezika*, Institut za jezik u Sarajevu, Priručnici 4, Sarajevo 2001, 1-249.
6. Gustavsson 2003: Sven Gustavson, *O trima “srednjojužnoslavenskim” gramatikama*, BHS, 87-94.
7. Halilović 1991: Senahid Halilović, *Bosanski jezik*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo 1991; Halilović 1996: Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*, Preporod, Bošnjačka zajednica kulture, Sarajevo, 1996.
8. Halilović Sf. 1993: Safet Halilović, *Restitucija Bosne*, Dom štampe Zenica, 1993.
9. Imamović 1997: Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, “Preporod”, Bošnjačka zajednica kulture, Sarajevo, 1997, 1-635.

⁹ *Muslimanski glas*, Godina IV, Broj 71, 13. april 1993, str. 20.

10. Jahić 1990: Dževad Jahić, *Jezik, politika, nacija*, NIŠRO “Oslobođenje”, Sarajevo 1990; Jahić 1991: Dževad Jahić, *Jezik bosanskih Muslimana*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo 1991.
11. JBiH 2003: *Međunarodni simpozij Jezici u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2003.
12. JID: *Jezik i demokratizacija*, zbornik radova, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo 2001.
13. Juzbašić 1999: Dževad Juzbašić, *Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom saboru i jezičko pitanje (1910-1914)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo 1999.
14. Jurić-Kappel 2001: *Neke jezičke posebnosti starije bosanske književnosti i njihov udio u standardizacionim procesima – Propuštene mogućnosti?*, JID, 137-148; Jurić-Kappel 2001: *Bosanski ili bošnjački?*, BHS, 95-102.
15. Katičić 1992: Radoslav Katičić, *Novi jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb 1992.
16. Klajn 2000: Ivan Klajn, *‘Ime je relativno’*, 28. - Stranputice smisla, NIN, Beograd 2000.
17. Kovačević 2001: Miloš Kovačević, *Jedan ili tri jezika*, JID, 33-44.
18. Lehfeldt 2003: Wernwer Lehfeldt, *O stanju kodifikacije bosanskoga jezika*, Bosanski – hrvatski – srpski, BHS, 147-151.
19. Neweklowsky 2003: Gerhard Neweklowsky, *Tradicija i promjene u južnoslavenskim jezicima*, BHS, 161-178.
20. Peco 1999: Asim Peco, *Izgovor afrikata u bosansko-hercegovačkim govorima*, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XLII za 1999, 355-382.
21. Radovanović 2001: Milorad Radovanović, *Standardni jezik, njegove varijante, subvarijante, i urbano-regionalne realizacije (raslojavanje i promovisanje) – sa bibliografijom*, JID, 169-178.
22. Remetić 2001: Slobodan Remetić, *S jednog jezika na tri: premoć politike nad lingvistikom*, JID, 45-54.
23. Riđanović 2003: Midhat Riđanović, *Totalni promašaj, Prikaz Gramatike bosanskoga jezika Dž. Jahića, S. Halilovića i I. Palića*, Drugo izdanje, “Šahinpašić”, Sarajevo, 2003.
24. Rječnik 1979: *Školski rječnik terminoloških višestrukosti*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Priručnici 1, Sarajevo 1979.
25. Stančić 1991: Ljiljana Stančić, *Jezička politika i nominacija jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave*, u knjizi: Miloš Okuka, Ljiljana Stančić, *Književni jezik u Bosni i*

- Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag Kovač – München, 1991, 99-119.
26. Šator 2001: Muhamed Šator, *Od Kallayevog monocentrizma do policentričnih jezičkih standarda*, JID, 149- 162.
 27. Šipka 2001: Milan Šipka, *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850 – 2000)*, Dokumenti, Institut za jezik u Sarajevu, Posebna izdanja, Knjiga 11, Sarajevo 2001, 1-348.
 28. Univerzitet 2001: Univerzitet u Sarajevu, Međunarodni univerzitetski forum “Bosna i Hercegovina u XXI stoljeću”, Zbornik radova, Mađunarodni naučni Simpozijum “Uloga nauke/znanosti i visokog obrazovanja u razvitku Bosne i Hercegovine”, Sarajevo, 18. i 19. maja/svibnja 2000. godine, Sarajevo, juni/lipanj 2001.
 29. Vajzović 2001: Hanka Vajzović, *Savremena jezička situacija u Bosni i Hercegovini – Komunikativna i simbolička funkcija jezika*, JID, 79-93.
 30. Županov 2003: Akademik Županov, intervju, Hrvatsko slovo, tjednik za kulturu, Zagreb, god. IX, br. 408, petak, 14. Veljače 2003, str. 3.

THE SPOKEN LANGUAGE AND STANDARD LINGUISTIC NORM

Summary

Three standard Bosnia and Herzegovina languages, Bosnian, Croatian and Serbian - predictable in theory from before – have not been confirmed in the practice mostly. Each of them is closer to previous Bosnia and Herzegovina standard linguistic expression, that means a standard common for all its inhabitants, more than to their defined norm. The illustrations mentioned in that means deny linguistic justification of their existence. The social linguistic foundation of our three languages is in direct connection with actual social political transformation of Bosnia and Herzegovina.